

DANUTA HEJDA

Uniwersytet Rzeszowski

Kształtowanie tożsamości regionalnej mieszkańców Podkarpacia – zarys problematyki

Wprowadzenie i ustalenia terminologiczne

Tożsamość regionalna stała się pojęciem popularnym, mocno od jakiegoś czasu akcentowanym. Zwłaszcza w dobie globalizacji i integracji europejskiej jest ważnym elementem rozważań w polityce, gospodarce, socjologii, kulturze. Naturalną tego konsekwencją jest obecność tematyki związanej z kształtowaniem tożsamości regionalnej w dydaktyce i w środkach masowego przekazu. Te dwie dziedziny zostały przywołane nieprzypadkowo. Pomimo oczywistej odmienności szkoła i media w zakresie problematyki kształtowania tożsamości regionalnej mogą odgrywać równie istotną rolę, szczególnie w zakresie prezentacji, przekazywania wiedzy i kształtowania tym samym świadomych postaw.

Definiowanie tożsamości regionalnej wiąże się z koniecznością przywołania dwóch innych pojęć. Pierwsze z nich to tożsamość osobista – poczucie wyjątkowości własnej osoby, specyficzne cechy ciała i umysłu, identyfikacja w zakresie cech nabytych i dziedziczonych. Drugie natomiast dotyczy tożsamości społecznej – ma ona wymiar zbiorowy, jest wynikiem przynależności jednostek do różnych grup i kategorii społecznych, jest oparta na wspólnych cechach, wartościach i doświadczeniach; wynika zarówno z wpływów świata zewnętrznego na jednostkę, jak też z chęci przynależności jednostki do wspólnoty z innymi. Tożsamość społeczna jest wynikiem ukształtowanej tożsamości osobistej i może być rozpatrywana w różnych wymiarach: jako identyfikacja jednostki z terytorium oraz identyfikacja z grupą, do której jednostka przynależy. Formą tożsamości społecznej jest tożsamość kulturowa, dotyczyć może ona zarówno zbiorowości, jak i jednostki.

Tożsamość regionalna jest definiowana jako połączenie tożsamości społecznej (zbiorowej) i kulturowej, opartej na tradycji regionalnej odnoszącej się do wyraźnie określonego i zaznaczonego terytorium (np. kraina geograficzna, kraina historyczna, jednostka podziału administracyjnego) oraz jego specyficznych cech

identyfikacyjnych (społecznych, kulturowych, symbolicznych, gospodarczych, topograficznych). Tożsamość regionalna bywa niekiedy łączona z tożsamością etniczną, ale nie jest jej synonimem¹.

Uwarunkowania procesu kształtowania tożsamości regionalnej

Poczucie tożsamości regionalnej określa właściwości i preferencje zarówno pojedynczego człowieka (jednostki), jak i całych grup społecznych. W dużej mierze polega na identyfikowaniu specyficznych cech danego regionu i wartości, z którymi jego mieszkańcy mogą się utożsamiać (aby tak się stało, muszą je wcześniej poznać i być ich świadomi). Socjologowie zwracają co prawda uwagę na kłopoty i dylematy towarzyszące formułowaniu naukowej definicji regionu², jednak na potrzeby prezentowanego tekstu przyjmują ustalenia zaproponowane przez Wspólnotową Kartę Regionalizacji, która zakłada, że region to „terytorium, które z geograficznego punktu widzenia stanowi wyraźną całość, bądź stanowi kompleks terenów, które tworzą zamkniętą całość, a których ludność charakteryzują określone wspólne elementy, przy czym chciałaby ona utrwalić i rozwinąć pewne wynikające z nich właściwości, aby pobudzić postęp kulturalny, społeczny i gospodarczy”³.

Tożsamość regionalna jest pojęciem dynamicznym, zmiennym. Jego komponenty odnoszą się bowiem do tradycji, historii, ale także do współczesności i bieżącego życia. Stan poczucia świadomości regionalnej może podlegać ewolucji. Kształtowanie tożsamości regionalnej odbywa się zarówno w trakcie przyswajania „gotowej” wiedzy o charakterystycznych cechach służących identyfikacji danego regionu, jak i podczas aktywnego poszukiwania tychże informacji. Jeszcze bardziej zaawansowaną formą podtrzymywania świadomości regionalnej jest uczestniczenie w różnego rodzaju projektach i przedsięwzięciach związanych z omawianą tematyką.

Tożsamość regionalna jest kompetencją i ma charakter wielowymiarowy. Może być odczuwana i opisywana w różnych wymiarach. Marek Szczepański i Anna Śliz uznają, że dla tożsamości regionalnej istotne są następujące komponenty⁴:

1. Wymiar psychologiczny – subiektywna identyfikacja z regionem, jego społecznością i kulturą, wewnętrzne przekonanie człowieka co do słuszności podejmowania działań na rzecz regionu, jego społeczności. Brak tego typu identyfikacji

¹ Szeroką definicję tożsamości podaje Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 13–29.

² Zob. Z. Rykiel, *Podkarpacie jako region – podstawy teoretyczne* [w:] *Regionalny wymiar procesów transformacyjnych. Zróżnicowania i podziały*, red. A. Tuziak, B. Tuziak, Rzeszów 2009, s. 13–22.

³ Cyt. za: tamże, s. 15.

⁴ Zob. M. Szczepański, A. Śliz, *Tożsamość regionalna*, *Encyklopedia województwa śląskiego*, http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/To%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87_regionalna [11.10.2018].

oznacza przyjęcie przez człowieka postawy izolacji i poczucie świadomości poza- i ponadregionalnej.

2. Wymiar socjologiczny – uwzględnia zakorzenione w świadomości mieszkańców poszczególnych regionów podziały i animozje (realne i symboliczne) i ich mechanizmy; odnosi się do koncepcji małych ojczyzn.

3. Wymiar ekonomiczny – określenie gospodarki regionu na tle szerszej perspektywy, jej specyfiki i konkurencyjności. W tym wymiarze można wykazać zarówno mocną pozycję lokalnej gospodarki w warunkach globalizacji, jak też realizowanie „skansenowego regionalizmu i folklorystycznych form tożsamości”.

4. Wymiar politologiczny – charakteryzuje region w perspektywie politycznej aktywności mieszkańców, ich preferencji i zaangażowania.

5. Wymiar historyczny – znajomość dziejów regionu, miejsc i ludzi ważnych dla niego. Odwołuje się do koncepcji „długiego trwania” Fernanda Paula Braudela, która pozwala lepiej zrozumieć teraźniejszość dzięki analizie zjawisk historycznych.

6. Wymiar antropologiczny i etnograficzny – świadomość tradycji kulturowej, języka, dialektu, gwary, rytuałów społecznych, zwyczajów i obyczajów, folkloru, dziedzictwa kulturowego, dostrzeganie i odczytywanie symbolicznych znaczeń w kulturze materialnej i duchowej.

7. Wymiar geograficzny – powiązanie świadomości z pewnym miejscem, obszarem, terytorium w sensie konkretnej i symbolicznej przestrzeni (ojczyzna prywatna).

8. Wymiar urbanistyczno-architektoniczny – typowe dla regionu rozwiązania w zakresie budownictwa i planowania przestrzeni; ewentualne odniesienia do tradycji ludowych w tym zakresie.

9. Wymiar światopoglądowy – postawa religijna i etyczna typowa dla danego kręgu, przynależność do wspólnot religijnych i wyznaniowych.

10. Wymiar ekologiczny – świadomość walorów lokalnego środowiska naturalnego.

Problematyka regionalna w perspektywie dydaktycznej

Wśród ośrodków, instytucji i gremiów, które mają udział w transferze wiedzy na temat regionu, można wymienić rodzinę, system edukacji, środowisko rozumiane jako otoczenie rodzinno-towarzyskie, instytucje religijno-wyznaniowe, organizacje społeczne i polityczne, media. Mogą one realizować, przekazywać i popularyzować wiedzę na temat geografii, przyrody, sztuki, historii i tradycji kulturowej regionu, informować o formach jej kultywowania oraz upowszechniać informacje o współczesnym życiu regionu.

Edukacja regionalna od dawna jest wpisana w cele edukacyjne na różnych poziomach kształcenia. Prowadzone zajęcia mają umożliwić młodym ludziom poznanie i wartościowanie własnego dziedzictwa kulturowego, kształtowanie i utrwalanie poczucia przynależności do „małej ojczyzny”. Jej zadania to: poznanie

najbliższego środowiska i specyfiki regionu, eksponowanie wartości kulturowych, symboli, języka, historii, zabytków, tradycji, zwyczajów i obrzędów. W szkolnej praktyce wskazane cele wyznaczają zakres treści edukacyjnych, określają wiadomości, które uczeń może zdobyć. W realizowaniu zadań z zakresu edukacji regionalnej ważny jest również aspekt wychowawczy, gdyż omawiana problematyka wiąże się z potrzebą kształtowania odpowiedniego nastawienia: szacunku, zrozumienia wobec wartości tkwiących w najbliższym otoczeniu ucznia.

Z uwagi na specyfikę tematu podręczniki do nauczania języka polskiego nie umożliwiają uczniom zdobycia pełnej wiedzy o regionie, ponieważ mają one charakter ponadregionalny. Potrzebne jest kształcenie umiejętności poszukiwania informacji, korzystania z różnych źródeł, tworzenie możliwości prezentowania efektów poszukiwań. Treści nauczania związane z edukacją regionalną mogą w wysokim stopniu sprzyjać aktywizowaniu uczniów. Wśród proponowanych problemów badawczych mogą znaleźć się m.in.:

- Historia regionu, wydarzenia historyczne, dzieje regionu.
- Znani ludzie związani z regionem.
- Kultura (materialna i duchowa), tradycje kulturowe w regionie (różne dziedziny).
- Język mieszkańców regionu.
- Legendy i podania.
- Zróżnicowanie etniczne, wyznaniowe.
- Życie kulturalne, twórcy, imprezy i wydarzenia o zasięgu lokalnym i ponadregionalnym.
- Walory turystyczno-przyrodnicze regionu.
- Osiągnięcia w sferze gospodarki, nauki i techniki.

Podkarpacie – wybrane kierunki refleksji nad regionem

Zanim przejdziemy do omówienia proponowanym zagadnień związanych z identyfikacją Podkarpacia, konieczne jest jednoznaczne określenie tego obszaru. Wydaje się to istotne, gdyż – jak słusznie podkreśla Zbigniew Rykiel – termin Podkarpacie nie jest jednoznaczny. Do reformy administracyjnej z 1975 roku określał on południowe tereny ówczesnego województwa rzeszowskiego przylegające do granicy z dzisiejszą Słowacją. Potem był kojarzony z powołanym województwem krośnieńskim, zaś w 1999 roku, kiedy w wyniku kolejnej reformy administracyjnej utworzono województwo podkarpackie, powszechnie utożsamia się je z regionem⁵.

Jednym z najistotniejszych elementów charakterystyki Podkarpacia jest jego przeszłość. Region od zawsze cechowało zróżnicowanie narodowościowe, etniczne, a w konsekwencji kulturowe. Przez wieki mieszkali na tych terenach Polacy (Lasowiaci na północy regionu, Dolinianie i Pogórzanie na południu),

⁵ Zob. Z. Rykiel, dz. cyt., s. 23.

Rusini (Łemkowie, Bojkowie), Żydzi, Niemcy, Czesi⁶. Na terenie Podkarpacia zachowało się wiele drewnianych świątyń trzech obrządków: katolickiego, greckokatolickiego i prawosławnego. Do 1947 roku najliczniejsze były cerkwie greckokatolickie, po akcji „Wisła” wiele z nich uległo zniszczeniu. Część została przejęta przez Kościół rzymskokatolicki. Te obiekty sakralne zaświadczenia o bogatej kulturze regionu, jego zróżnicowaniu etnicznym i religijnym w przeszłości, zaś ich obecny status dokumentuje zawłości historyczne, można by rzec, wyroki historii, jakie miały miejsce w połowie XX wieku.

Szlak sakralnej architektury drewnianej obejmuje m.in. dawne cerkwie łemkowskie w Bałuciance, Świątkowej Wielkiej, Czerteżu, Krempnej, Chyrowej, Kotaniu, Turzańsku, Rzepedzi, Wisłoku Wielkim, Manastercu, Rosolinie (obecnie przeniesioną do Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku). Spośród dawnych cerkwi bojkowskich możemy wymienić obiekty w Bystrem, Chmielu, Równi, Smolniku czy Grąziowej (obecnie znajduje się w MBL w Sanoku). Drewniane kościoły katolickie powstały w Haczowie, Iwoniczu, Besku, Średniej Wsi, Bączalu Dolnym (przeniesiony do MBL w Sanoku)⁷. Niektóre z zabytków architektury drewnianej Podkarpacia zostały uznane za unikatowe w skali światowej. Są to kościoły gotyckie w Bliznem i Haczowie oraz cerkwie w Chotyńcu, Radrużu, Smolniku i Turzańsku⁸. Ze szlakiem turystycznym drewnianej architektury sakralnej wiąże się ściśle szlak ikon⁹.

Charakterystyka Podkarpacia pod względem wyznaniowym wymaga przywołania judaizmu, do drugiej wojny światowej Żydzi stanowili bowiem bardzo liczną grupę mieszkańców regionu¹⁰. Do dzisiaj zachowały się pamiątki: synagogi (Łańcut, Lesko, Rymanów, Rzeszów), kirkuty (Rzeszów, Lesko, Sieniawa),

⁶ Zob. A. Karczmarzewski, *Grupy i regiony etnograficzne Małopolski południowo-wschodniej*, „Rzeszowska Teka Konserwatorska”, t. 1, Rzeszów 1999; S. Lew, *Ścieżkami Lasowiaków i Rzeszowiaków*, Kolbuszowa 1995; *Łemkowie i lemkoznawstwo polskie*, red. A. Zięba, t. 5, Kraków 1997; *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, red. J. Czajkowski, t. 1–2, Rzeszów 1992; *Łemkowie. Kultura – sztuka – język*, Warszawa–Kraków 1987; H. Olszański, *Zamieszkańcy. Studium etnograficzne*, Sanok 2007; K. Pieradzka, *Na szlakach Łemkowszczyzny*, Kraków 1939 [reprint: Krosno 2009]; A. Potocki, *Żydzi w Podkarpackiem*, Rzeszów 2004; R. Reinfuss, *Śladami Łemków*, Warszawa 1990; K. Ruszel, *Lasowiaczy*, Rzeszów 1994; M. Skowroński, A. Skowrońska-Wydrzyńska, *Bojkowie – górale połonin*, Sanok 2007.

⁷ Zob. *Leksykon drewnianej architektury sakralnej województwa podkarpackiego*, red. K. Zieliński, Rzeszów 2015; M. i A. Michniewscy [i in.], *Kościół drewniany Karpat i Podkarpacia: przewodnik*, Pruszków 2001; R. Brykowski, *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1986; J. Czajkowski, *Studia nad Łemkowszczyzną*, Sanok 1999; S. Kryciński, *Cerkwie w Bieszczadach*, Warszawa 1991; R. Bańkosz, *Cerkwie bieszczadzkie Bojków*, Krosno 2010.

⁸ Zob. *Historia zapisana w drewnie*, red. K. Staszewski, D. Zielińska, Rzeszów 2011.

⁹ Zob. R. Bańkosz, *Cerkwie Szlaku Ikon*, Krosno 2007.

¹⁰ Ciekawe i szczegółowe dane na temat demografii przedstawia przedwojenny *Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim* autorstwa Mieczysława Orłowicza (Lwów 1919). Współczesne wydania (w formie reprintu) – Krosno 1998 i 2002.

miejsca związane z Holocaustem (pamięć o getcie)¹¹. Koniecznie należy też wspomnieć o powołanym i prężnie rozwijającym się w Galicji ruchu chasydzkim¹². Grób (ohel) jednego z najwybitniejszych jego przedstawicieli, Elimelecha Weissbluma z Leżajska, jest bardzo licznie odwiedzany każdego roku w rocznicę śmierci cadyka przez wyznawców chasydyzmu z całego świata.

Na temat historii i kultury regionu wiele można się dowiedzieć, przemierzając szlak architektury miast kupieckich. Jest on częścią większej europejskiej trasy handlowej biegnącej z południa kontynentu. Dzięki niemu rozwijały się miasta, a w nich centralne miejsce zajmował rynek. Pod nim nierzadko znajdowały się piwnice, podziemia, spełniające niegdyś funkcję magazynów, a dzisiaj – atrakcji turystycznych. Ważne znaczenie handlowe na Podkarpaciu miały następujące miasta: Sanok, Lesko, Dukla, Rzeszów, Jarosław. Ciekawym przykładem jest wieś Jaśliska (do roku 1896 była miastem). Pod płytą rynku otoczoną drewnianą zabudową znajdują się piwnice datowane na XVI wiek, służące do przechowywania wina przywożonego z południa Europy, głównie z Węgier.

Przywołane przykłady składają się na dziedzictwo kultury materialnej regionu. Dziedzictwo kultury duchowej stanowią zaś legendy i podania, tradycyjne przekazy zbierane przez Franciszka Kotulę¹³, Mieczysława Karasia¹⁴, Marka Czarnotę¹⁵, Andrzeja Potockiego¹⁶. Spuścizną duchową regionu są też obrzędy, zwyczaje, stroje. Ich badaniem i opisaniem zajmowali się m.in. wspomniany już znawca folkloru, etnograf, historyk Franciszek Kotula oraz Roman Reinfuss, urodzony w Przeworsku etnograf, badacz polskiej sztuki ludowej. Elementem dziedzictwa kulturowego jest również kuchnia regionalna. Jest przykładem typowej kuchni pogranicza i świadectwem przenikania kultur, ukształtowała się jako konglomerat wpływów austriackich, węgierskich, żydowskich, karpaccich. Można w niej wyodrębnić potrawy typowe dla dworów szlacheckich i rezydencji magnackich oraz proste dania chłopskie¹⁷. Ciekawą formą promocji kuchni regionu jest

¹¹ Zob. W. Wierzbieniec, *Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym: zagadnienia demograficzne i społeczne*, Rzeszów 2003; tenże, *Spoleczność żydowska Przemyśla w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996; A. Potocki, *Żydzi rymanowscy*, Krosno 2000; tenże, *Żydzi w Podkarpackiem*, Rzeszów 2004; E. Rączy, *Ludność żydowska w Krośnie do 1919 roku*, Krosno 1995; E. Duda i in., *Skarby dziedzictwa galicyjskich Żydów*, Kraków 1993; A. Potocki, *Bieszczadzkie judaica: od Sanoka po Stanki*, Rzeszów 2017.

¹² Zob. *Chasydyzm „polski”*, red. W. Wierzbieniec, J. Mierzwa, J. Koprivňáková, Jarosław–Prešov 2014; A. Potocki, *Śladami chasydzkich cadyków w Podkarpackiem*, Rzeszów 2008; J. Doktor, *Początki chasydyzmu polskiego*, Wrocław 2004.

¹³ F. Kotula, *Opowieści ziemi z dorzecza górnej Wisłoki i Wisłoka zebrane przez zauroczonego łazęę*, Rzeszów 1975; tenże, *Po Rzeszowskim Pogórzu błędząc: reportaż historyczny*, Kraków 1974.

¹⁴ *Powieści ludu rzeszowskiego*, wybór i przygotowanie tekstu M. Karaś, słowo wstępne J. Przyboś, posł. F. Kotula, Kraków 1956.

¹⁵ M. Czarnota, *Podania, legendy i opowieści z Rzeszowa i okolic: przez dzieci rysunkami zilustrowane*, Rzeszów 2009.

¹⁶ A. Potocki, *Legendy lemkowskiego Beskidu*, Rzeszów 2007.

¹⁷ Zob. *Leksykon podkarpaccich smaków: kulinarny przewodnik po regionie*, red. K. Zieliński, Rzeszów 2008; *Potrawy regionalne z gminy Haczów i przygranicznego regionu Słowacji*

Szlak Turystyczny Podkarpackie Smaki utworzony w roku 2013 dzięki inicjatywie Stowarzyszenia na Rzecz Rozwoju Podkarpacia „Pro Carpathia”. Szlak obejmuje kilkadziesiąt obiektów gastronomicznych podtrzymujących tradycje regionu.

W kształtowaniu poczucia tożsamości regionalnej dużą rolę odgrywa świadomość historyczna, refleksja na temat wydarzeń minionych, dzięki której lepiej możemy zrozumieć teraźniejszość. Rzec by można, że pamięć kształtuje tożsamość. Warto tutaj z pewnością raz jeszcze wspomnieć o wieloetniczności i wielokulturowości dzisiejszego Podkarpacia. Ciekawym i ważnym punktem odniesienia jest galicyjska przeszłość interpretowana w różnych wymiarach.

W polskiej kulturze pamięć o Galicji wytworzyła żywotną tradycję, mitologię, funkcjonującą w przeciwstawnych wymiarach. Pierwszy z nich – *Austria felix, Galicia felix* – nawiązuje do arkadyjskiego mitu „zaginionego królestwa”. Natomiast drugi sprawia, że Galicja postrzegana jest jako *Halb-Asien*, symbol nędzy, konfliktów społecznych, gigantyczny cmentarz, miejsce krwawych walk frontu wschodniego podczas wojen światowych¹⁸. Ta odsłona galicyjskiego mitu wzięła nazwę od tytułu opiniotwórczej relacji z podróży po Galicji i Bukowinie autorstwa Karla Emila Franzosa. Wśród miejsc pamięci na terenie Podkarpacia znajduje się kilkadziesiąt cmentarzy wojennych z okresu pierwszej wojny światowej, które pozostały po licznych walkach toczących się w tych miejscach. Galicyjska przeszłość regionu to także niewyobrażalna nędza, głód, przeludnienie wśród mieszkańców wsi. Wszystkie te czynniki przyczyniły się po koniec XIX wieku do niespotykanej wcześniej na tak dużą skalę fali emigracji zarobkowej do Europy Zachodniej, Ameryki Północnej i Południowej. Jej mechanizmy, na podstawie analizy zachowanych dokumentów, odsłania austriacki pisarz i reporter, znawca Galicji, Martin Pollack¹⁹. Lektura *Cesarza Ameryki* dostarcza odpowiedzi na pytanie, jak to się stało, że setki tysięcy Polaków, Rusinów, Żydów uległo obietnicom i wizjom rajskiego życia w Stanach Zjednoczonych, Brazylii, Argentynie, które to państwa spragnionym lepszego życia jawiły się jako ziemia obiecana. Galicyjski sen o Ameryce stanowi nie tylko ważną kartę w dziejach regionu, ale też daje odpowiedź na pytanie, skąd się wzięło – typowe dla wielu mieszkańców naszego regionu – umiłowanie „Ameryki”.

To tylko wybrane obszary, na które należałoby zwrócić uwagę w procesie kształtowania poczucia tożsamości regionalnej mieszkańców Podkarpacia, które co prawda nie jest regionem bezsprzecznie i diametralnie odmiennym od regionów sąsiednich, ale niewątpliwie zasługuje na poznanie. Tożsamość kulturowa regionu podkarpackiego musi być opisywana z uwzględnieniem interferencji z obszarami sąsiadującymi: Małopolską, zachodnią Ukrainą, szeroko rozumianym regionem karpackim. Ma to z pewnością geopolityczne uzasadnienie. Jest jednak Podkarpa-

– *Regionálne jedlá z gminy Haczów a prihraničného regiónu Slovenska*, oprac. M. Rygiel, R. Czerwińska, Haczów 2010.

¹⁸ Używam określeń Jacka Purchli, *Galicja po Galicji, czyli o niezwykłości mitu „zaginionego królestwa”* [w:] *Mit Galicji*, red. J. Purchla, W. Kos, W. M. Schwarz, Kraków 2014, s. 89–93.

¹⁹ M. Pollack, *Cesarz Ameryki. Wielka ucieczka z Galicji*, Wołowiec 2017.

cie obszarem coraz mocniej postrzeganym w kategoriach sentymentalno-emocjonalnych jako przestrzeń osobista, „mała ojczyzna”, a to jest najlepszą motywacją popularyzowania wiedzy o regionie.

Bibliografia

Opracowania ogólne

- Bokszański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005.
- Regionalny wymiar procesów transformacyjnych. Zróżnicowania i podziały*, red. A. Tuziak, B. Kuziak, Rzeszów 2009.
- Szczeptański M., Śliz A., *Tożsamość regionalna, Encyklopedia województwa śląskiego*, http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/To%C5%BCsamo%C5%9B%C4%87_regionalna

Opracowania poświęcone Podkarpaciu

- Bañkosz R., *Cerkwie bieszczadzkich Bojków*, Krosno 2010.
- Bañkosz R., *Cerkwie Szlaku Ikon*, Krosno 2007.
- Brykowski R., *Lemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław 1986.
- Chasydyzm „polski”*, red. W. Wierzbieniec, J. Mierzwa, J. Koprivňáková, Jarosław – Prešov 2014.
- Czajkowski J., *Studia nad Lemkowszczyzną*, Sanok 1999.
- Czarnota M., *Podania, legendy i opowieści z Rzeszowa i okolic: przez dzieci rysunkami zilustrowane*, Rzeszów 2009.
- Doktor J., *Początki chasydyzmu polskiego*, Wrocław 2004.
- Duda E. i in., *Skarby dziedzictwa galicyjskich Żydów*, Kraków 1993.
- Historia zapisana w drewnie*, red. K. Staszewski, D. Zielińska, Rzeszów 2011.
- Karczmarszewska A., *Grupy i regiony etnograficzne Małopolski południowo-wschodniej*, „Rzeszowska Teka Konserwatorska”, t. 1, Rzeszów 1999.
- Kotula F., *Opowieści ziemi z dorzecza górnej Wisłoki i Wisłoka zebrane przez zauroczonego łazęgę*, Rzeszów 1975.
- Kotula F., *Po Rzeszowskim Pogórzu błędząc: reportaż historyczny*, Kraków 1974.
- Kryciński S., *Cerkwie w Bieszczadach*, Warszawa 1991.
- Leksykon drewnianej architektury sakralnej województwa podkarpackiego*, red. K. Zieliński, Rzeszów 2015.
- Leksykon podkarpackich smaków: kulinarny przewodnik po regionie*, red. K. Zieliński, Rzeszów 2008.
- Lew S., *Ścieżkami Lasowiaków i Rzeszowiaków*, Kolbuszowa 1995.
- Lemkowie i lemkoznawstwo polskie*, red. A. Zięba, t. 5, Kraków 1997.
- Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, red. J. Czajkowski, t. 1–2, Rzeszów 1992.
- Michniewska M., Michniewski A., *Kościół drewniany Karpat i Podkarpacia: przewodnik*, Pruszków 2001.
- Mit Galicji*, red. J. Purchla, W. Kos, W.M. Schwarz, Kraków 2014.
- Olszański H., *Zamieszkańcy. Studium etnograficzne*, Sanok 2007.
- Orłowicz M., *Ilustrowany przewodnik po Galicji, Bukowinie, Spiszu, Orawie i Śląsku Cieszyńskim*, Lwów 1919 [reprint: Krosno 1998, Krosno 2002].
- Pieradzka K., *Na szlakach Lemkowszczyzny*, Kraków 1939 [reprint: Krosno 2009].
- Pollack M., *Cesarz Ameryki. Wielka ucieczka z Galicji*, Wołowiec 2017.
- Potocki A., *Bieszczadzkie judaica: od Sanoka po Sianki*, Rzeszów 2017.
- Potocki A., *Legendy lemkowski Beskidu*, Rzeszów 2007.

- Potocki A., *Śladami chasydzkich cadyków w Podkarpaciu*, Rzeszów 2008.
- Potocki A., *Żydzi rymanowscy*, Krosno 2000.
- Potocki A., *Żydzi w Podkarpaciu*, Rzeszów 2004.
- Potrawy regionalne z gminy Haczów i przygranicznego regionu Słowacji – Regionalne jedlá z gminy Haczów a prihraničného regiónu Slovenska*, oprac. M. Rygiel, R. Czerwińska, Haczów 2010.
- Powieści ludu rzeszowskiego*, wybór i przygotowanie tekstu M. Karaś, słowo wstępne J. Przyboś, posł. F. Kotula, Kraków 1956.
- Rączy E., *Ludność żydowska w Krośnie do 1919 roku*, Krosno 1995.
- Reinfuss R., *Śladami Łemków*, Warszawa 1990.
- Ruszel K., *Lasowiaczy*, Rzeszów 1994.
- Skowroński M., Skowrońska-Wydrzyńska A., *Bojkowie – górale polonin*, Sanok 2007.
- Wierzbieniec W., *Spółeczność żydowska Przemysła w latach 1918–1939*, Rzeszów 1996.
- Wierzbieniec W., *Żydzi w województwie lwowskim w okresie międzywojennym: zagadnienia demograficzne i społeczne*, Rzeszów 2003.

Shaping the regional identity of the inhabitants of Podkarpacie – an outline of the issues

Abstract

The article contains terminological findings regarding regional identity. The author explains what the formation of regional identity consists in. It discusses selected elements of the cultural identification of the Podkarpacie region, which cognition may form the basis of regional education.

Key words: regional identity, regional education, identity of the Podkarpacie region